

Etika pohlavních vášní v díle Fridricha II. Velikého

Jan Koumar

Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, Praha

jan.koumar@gmail.com

Abstract:

The Ethics of Sexual Passions in the Work of Frederick II the Great

The writings of Frederick the Great, in addition to historical and military works, also contain philosophical works, poetry and letters. This article deals with the ethics of sexual passions to the extent they can be found in these philosophical and poetic works. First, the philosophical discussion on the ethics of sexual passions in Frederick's time is briefly described, after which the methodological principles of Avi Lifschitz are used to examine Frederick's philosophical texts "A Moral Dialogue for the Use of the Young Nobility", "Letter on Education and Essay on Self Love Considered as a Principle of Morality". Three of Frederick's "Epistles" in verse and his play "The Temple of Love", in which sexual passions are analyzed in more depth, are also explored. Frederick's ethics of sexual passions are based on *self-love* (*amour-propre*), which protects the desirer from the seduction of a married woman, the lying of a single woman and the danger of a disease that can be caught from a prostitute. Marriage is determined to be the only space for satisfying sexual desires. However, the poetic work contains more: in it, Frederick notices the characteristics of passions that do not have to lead to marriage. It is above all about the different view of desires before and after gratification from the perspective of the desirer and other people.

Keywords: Frederick II the Great, ethics of sexual passions, Prussian philosophy of the 18th century, ethics of sexuality

DOI: <https://doi.org/10.46854/fc.2024.3r.481>

Úvod

Osoba osvícenského pruského krále Fridricha II. Velikého (1712–1786) nepřestává fascinovat historiky a beletristy.¹ „Filosof ze Sanssouci“ – jak se Fridrich

---

1 Důkazem může být i fakt, že o něm vznikají nové a nové biografie. Z těch nejlepších v poslední době viz Blanning, T., *Frederick the Great. King of Prussia*. London, Penguin Books 2015. Z beletristických děl z poslední doby zaujme i do češtiny přeložená práce o vztahu krále s Voltairem: Schädlich, H. J., *Veličerstvo, chvátám. Voltaire u Fridricha II.* Přel. V. Slezák. Praha, Argo 2014.

sám pojmenoval² – byl totiž osobnost enigmatická.³ Mnoho se napsalo o jeho zvycích, sexuální orientaci,⁴ o jeho autorství a vztahu k hudbě⁵ i o vztahu k přátelům, mezi něž patřili například Voltaire či d'Alembert. Fridrichova velikost však spolu s četností jeho biografií bohužel účinně zahrazuje cestu k jeho filosofii. S výjimkou „Antimachiavella“ a slavného tvrzení o králi jako prvním úředníkoví státu⁶ z ní tudíž obecně mnoho známo není, jeho životopisci ji zpravidla používají jen jako zrcadlo života a politiky „starého Fritze“.

Rozpor mezi jeho díly a politickými činy vedl některé autory až k zatracení Fridricha jako plagiátora, jehož filosofii a básně bral jen málokdo vážně,⁷ či k odsouzení jeho díla jako způsobu sebe prezentace a součásti kampaně za povznesení Pruska mezi vedoucí velmoci tehdejší doby. Jeho význam byl tudíž, spíše než v originálním myšlení, spatřován častěji ve vytvoření atmosféry svobody, která umožnila rozvíjet svou práci jiným filosofům, zejména Kantovi.⁸ To však není spravedlivé. Na rozdíl od písemné pozůstalosti Fridrichových vládnoucích současníků, kteří též trávili značné množství času s perem v ruce (například Kateřina Veliká či Stanislaw Poniatowski), lze Fridrichovo dílo jen stěží označit za laické. Nevytvořil sice koherentní komplexní filosofický systém jako Kant,⁹ nebyl ale ani amatérem, za něž by ho ráda považovala Evropa ohromená nebývalým úkazem publikujícího monarchy.

2 Nazval se tak ve vydání sbírky svých eposů z roku 1750, které se pro svou svobodomyšlnost ihned dostaly na index katolické církve a byly v pirátských kopiích vydávány po celé Evropě. Viz *Œuvres du Philosophe de Sans-Souci*. Potsdam, C. G. Seyffert 1760.

3 Například B. A. Ashton se ve své stati zabývá „nově objevenou“ (ve skutečnosti již koncem 19. století známou) Fridrichovou homoeroticky laděnou básní „La Jouissance“ (Název lze přeložit jako „Slast“). Viz Senarclens, V., *La Jouissance (Die Lust)*, 1740. *Die Zeit*, 38, 2011. Dostupné na: <https://www.zeit.de/2011/38/La-Jouissance>; [cit. 14. 8. 2024], již král napsal pro hraběte Algarottiho. Viz Ashton, B. A., *Kingship, Sexuality and Courtly Masculinity: Frederick the Great and Prussia on the Cusp of Modernity*. *Australian National University Historical Journal*, 2, 2019, No. 1, s. 109–135.

4 Např. Shoobert, J., *Frederick the Great's Sexuality – New Avenues of Approaches*. *History in the Making*, 8, 2021, No. 1, s. 1–18. Dále Blanning, T., *Frederick the Great. King of Prussia, c.d.*, s. 51 a s. 445.

5 K Fridrichovi jako flétnistovi a k jeho skladbám viz Oleskiewicz, M., *The Flutist of Sanssouci: King Frederick „the Great“ as Performer and Composer*. *The Flutist Quarterly*, 38, 2012, No. 1, s. 18–26.

6 Blíže k tomuto tématu viz Caspar, H., *Ich bin der erste Diener meines Staates. Friedrich der Große im Spiegel seiner Korrespondenzen*. Neuruppin, Bodoni 2014.

7 Stellner, F., *Fridrich Veliký. Cesta Pruska k velmocenskému postavení*. Praha, Panevropa 1998, s. 486. Stellner si též myslí, že králův písemný odkaz představuje velký problém, neboť je plný rozporů a citáty jsou v něm vytrhávány z kontextů (tamtéž, s. 488).

8 Röd, W., *Novověká filosofie*. Díl II: Od Newtona po Rousseaua. Přel. J. Karásek. Praha, OIKOYMENH 2020, s. 379. Ke vztahu Kanta k Fridrichovi viz např. Cavallar, G., *Kant's Judgment on Frederick's Enlightened Absolutism*. *History of Political Thought*, 14, 1993, No. 1, s. 103–132.

9 Tomu se ostatně Fridrich sám bránil. V XIX. kapitole „Antimachiavella“ explicitně napsal: „Vášnivý sklon filosofů tvořit systémy ohrožoval odedávna lidské myšlení.“ (Fridrich II. Veliký, Antimachiavell, neboli, vyvrácení Machiavelliho Vladaře. In: Mertl, J. (ed.), *Z politických spisů*

Fridrichova filosofie se vyznačuje zvláštní a plodnou formou eklekticismu, její čtení ovšem vyžaduje několik předběžných metodologických kroků. Avi Lifschitz v úvodu k anglickému vydání výboru z Fridrichových spisů navrhuje tři: 1) Číst je bez ohledu na to, jak souhlasí či nesouhlasí s politickými a vojenskými činy autora. 2) Číst je ve specifickém kulturním kontextu, který v nich umožní rozeznat přímé i nepřímé zdroje, spolu s odkazy k dobovým filosofickým debatám. 3) Číst je beze snahy hledat v nich odkaz k psychologickým motivům autora, jakými by mohly být např. snaha o pozdní upřímnost, přetvářku a další.¹⁰ Jen s takovými metodologickými předpoklady lze totiž k Fridrichovu dílu přistoupit bez toho, že jej zcela zastíní kolosální postava jeho autora. Jde tak vlastně o pravý opak toho, co v úvodu k českému vydání Fridrichových politických spisů za druhé světové války tvrdil Jan Mertl. Ten filosofický přínos filosofa ze Sanssouci viděl naopak „v těsné souvislosti teorie a velké životní praxe“,¹¹ což je však názor, který je vzhledem k četným rozporům mezi filosofickými názory a reálnými činy pruského krále pochybný.

Protože se v následujícím textu chci držet výše uvedených Lifschitzových metodologických předpokladů, v případě informací o životních a politických osudech Fridricha Velikého odkazuji na jeho četné biografie z per historiků.¹² V dalším textu bych se totiž rád věnoval pouze Fridrichově filosofii. Známější jsou sice Fridrichova díla politická, je však třeba zdůraznit, že jde o autora tematicky všestranného. V jeho díle tak najdeme například takové práce, jako jsou *Rozprava o satíře* či *Rozprava o hanopisech* (obě 1759), které mají co říci i současnosti zaplavené smogem bulvární žurnalistiky. Za téměř půl století své autorské činnosti psal Fridrich rozpravy, eseje, úvahy, recenze na aktuálně vydávané knihy (např. Holbachův *Système de la nature*), satirické pamflety, historické práce, divadelní hry, či rozhovory s mrtvými. Vedl také obsáhlou korespondenci s básníky, filosofy i matematiky. Oblíbenou formou Fridrichova sebevyjádření se staly básně a ódy.

Fridricha II. Velikého, krále pruského. Přel. J. Bílek – S. Lyer. Praha, Melantrich 1940, s. 140.) Překlad však vychází z vydání Fridrichových spisů z roku 1789, jehož nepřesnost je dobře známá. Viz předmluvu k vydání Fridrichových spisů z let 1846–1856, které je zásluhou Universität Trier dostupné online (*Cœuvres de Frédéric le Grand*. Hrsg. von J. D. Erdmann Preuß. 30 vols. Berlin, R. Decker 1846–1859. Dostupné na: <http://friedrich.uni-trier.de>; [cit. 14. 8. 2024]). Zde citovaná pasáž tak v originále vyhlíží trochu jinak: „La rage des systèmes n’a pas été la folie privilégiée des philosophes, elle l’est aussi devenue des politiques.“ Tamtéž, vol. 8, s. 139.

10 Lifschitz, A., Introduction. In: týž (ed.), *Frederick the Great’s Philosophical Writings*. Transl. by A. Scholar. Princeton, Princeton University Press 2021, s. xvi–xvii.

11 Mertl, J., Fridrich Veliký, myslitel a státník. In: týž (ed.), *Z politických spisů Fridricha II. Velikého, krále pruského*, c.d.

12 Jde především o již zmíněnou biografii: Blanning, T., *Frederick the Great. King of Prussia*, c.d.; v češtině pak o již poměrně zastaralou práci: Stellner, F., *Fridrich Veliký. Cesta Pruska k velmocenskému postavení*, c.d.; v němčině pak: Bringmann, W., *Friedrich der Große. Ein Porträt*. München, Herbert Utz Verlag 2006.

V následujícím textu bych se rád věnoval etice pohlavních vášní – tedy etice sexuality – jak ji lze najít ve filosofickém a poetickém díle Fridricha II. Velikého. Takový záměr jistě zákonitě vyvolá otázku po svém důvodu. Hledat filosofii pohlavních vášní v díle osvícenského krále, jehož Prusko připomínalo dobře organizovaná kasárna a jenž se zabýval převážně politikou a vojenstvím, zdánlivě moc smyslu nedává. Jenže i když se Fridrichova filosofie již stala předmětem četných zkoumání,¹³ je zajímavé, že ani v debatě o králově homosexualitě, vyvolané Voltairovými posmrtně uveřejněnými paměťmi,¹⁴ ani v textech zabývajících se sexualitou Fridrichovy doby¹⁵ se jeho vlastní filosofický pohled na pohlavní vášně, lásku a sex nezkoumá. Je to nepochybně zapříčiněno jednak zmíněnou velikostí osobnosti autora, která zastíňuje jeho filosofické dílo, dále ale i tím, že v jeho díle sexualita nehraje majoritní roli a explicitně jí není věnován žádný z jeho spisů. Neznamená to však, že se v něm žádná filosofie pohlavních vášní či lásky (což byl dobový termín pro sexualitu obecně¹⁶) neobjevuje. Cílem tohoto textu je tudíž vyložit etiku pohlavních vášní, kterou lze najít v díle Fridricha II. Velikého. V rámci filosofie sexuality sice není unikátně novátorská, přesto si v kontextu osvícenské etiky zaslouží pozornost, která jí dosud nebyla věnována.

Osvícenství a etika pohlavních vášní

Fridrich II. Veliký se ve svých filosofických dílech nezabýval metafyzikou či epistemologií, věnoval se praktické filosofii: politice a etice. Hlásil se k etice povinností a za základ práva i etiky prohlásil zlaté pravidlo, formulované například v „Eseji o formách vlády a povinnostech suveréna“ takto: „Velká prav-

13 Fridrichově filosofii se především věnoval již zmíněný Lifschitz, A. (ed.), *Frederick the Great's Philosophical Writings*, c.d. Dále ale i M. W. Spicer (Frederick the Great on Government and Public Administration: An Examination of His Ideas and Their Significance for American Public Administration. *The American Review of Public Administration*, 28, 1998, No. 3, s. 287–304); nebo A. Kloes (Dissembling Orthodoxy in the Age of the Enlightenment: Frederick the Great and His Confession of Faith. *The Harvard Theological Review*, 109, 2016, No. 1, s. 102–128); lze upozornit i na rozbor Fridrichovy filosofie vztahující se k debatě o osvícenství: Kraus, H. Ch., *Der Wendepunkt des Philosophen von Sanssouci*. München, Duncker & Humblot 2017.

14 Viz např. Langille, E. M., *Voltaire's Satire on Frederick the Great: Candide, His Posthumous Mémoires, Scarmendado, and Les Questions Sur L'Encyclopédie*. *Romance Notes*, 48, 2007, No. 1, s. 49–58; nebo též již zmíněný Ashton, B. A., *Kingship, Sexuality and Courtly Masculinity: Frederick the Great and Prussia on the Cusp of Modernity*, c.d.

15 Např. Lindemann, M., *Liaisons Dangereuses: Sex, Law, and Diplomacy in the Age of Frederick the Great*. Baltimore, Johns Hopkins University Press 2006.

16 Viz např. Voltaire, *Filosofický slovník čili rozum podle abecedy*. Přel. E. Horká. Praha, Votobia 1997, s. 134.

da, že se musíme k druhým chovat tak, jak bychom chtěli, aby se oni chovali k nám, se stává principem zákonů.¹⁷

Jakožto osvícenský panovník kladl Fridrich v praktickém životě důraz na rozum; snaha o kritické zkoumání a používání rozumu¹⁸ je ostatně pro osvícenství typická. Fridrichovým mladším současníkem byl Kant,¹⁹ který dva roky před královou smrtí osvícenství popsal jako dobu vykročení z neschopnosti používat vlastní rozum samostatně, vykročení z nesvéprávnosti zaviněné zbabělostí a leností používat jej bez vedení někoho jiného.²⁰ Rozum, chápaný jako cíl i metoda osvícenského myslitele, nahlížel na člověka a jeho sexualitu z jiného úhlu pohledu než dosavadní religiózní proudy myšlení. Jak napsal Foucault, v osvíceném 18. století šlo o to, aby se každá touha stala předmětem diskurzu, sex byl tehdy vytažen na světlo a donucen k diskurzivní existenci.²¹

V politické filosofii odmítl Fridrich uznávat původ královského úřadu v Boží milosti a jeho legitimizaci naopak hledal ve společenské smlouvě. V této souvislosti lze kořeny jeho myšlení vysledovat u T. Hobbesa a S. Pufendorfa.²² Oba tyto filosofové však sexualitě věnovali jen velmi malou pozornost. Hobbes ji považoval za neurčitou vášeň obou pohlaví, jejímž cílem je potěšit a být potěšen, vášeň stejně přirozenou jako hlad.²³ Rozlišoval však lásku (touhu být milován výlučně jednou osobou) od chťice (potěšení smyslů) a od požitkářství (představ minulých rozkoší a jejich připomínání).²⁴ Etiku sexuality Hobbes redukoval na diktát občanského práva, čímž však popřel její objektivní povahu. Výklad pojmu cizoložství či počet žen, s nimiž se muž může oženit zároveň, tak založil pouze na výkladu práva dané ze-

17 Frédéric le Grand, *Essai sur les formes de gouvernement et sur les devoirs des souverains*. In: *Œuvres de Frédéric le Grand*, c.d., vol. 9, s. 224–225.

18 Tak osvícenství charakterizuje Jeremy Black (Black, J., *Evropa osmnáctého století*. Přel. L. Dlabal et al. Praha, Vyšehrad 2003, s. 239). Jde o mnohovrstevnatý proud, do jehož rámce spadá nejen vznik fyzické a morální antropologie, ale i novátorský přístup k vášním a sexualitě (více viz např. McAlpin, M., *Female Sexuality and Cultural Degradation in Enlightenment France: Medicine and Literature*. Farnham, Ashgate 2012).

19 Kant se nicméně stavěl skepticky ke králům filosofům, neboť se domníval, že „vlastnění moci nevyhnutelně kazí svobodný úsudek rozumu“ (Viz Kant, I., *K věčnému míru*. Filosofický projekt. In: *týž, Studie k dějinám a politice*. Přel. J. Loužil – P. Stehlíková – K. Novotný. Praha, OIKOYMENH 2013, s. 131.) Ke vztahu Kanta k Fridrichovi viz Cavallar, G., *Kant's Judgment on Frederick's Enlightened Absolutism*, c.d.

20 Kant, I., *Zodpovězení otázky: Co je osvícenství*. In: *týž, Studie k dějinám a politice*, c.d., s. 148.

21 Foucault, M., *Dějiny sexuality*. Díl I: Vůle k vědění. Přel. Č. Pelikán. Praha, Herrmann & synové 1999, s. 29; s. 41.

22 Konkrétně v Hobbesově *Leviathanovi* (1651) a v Pufendorfově díle *De iure naturae et gentium libri octo*. Podrobněji viz Lifschitz, A., *Introduction*, c.d., s. xix.

23 Hobbes, T., *Human Nature* (1640). In: *týž, The Elements of Law Natural and Politic: Human Nature and De Corpore Politico*. Oxford, Oxford University Press 1994, s. 54–56.

24 Hobbes, T., *Leviathan aneb látka, forma a moc státu církevního a politického*. Přel. K. Berka. Praha, OIKOYMENH 2009, s. 42.

mě.²⁵ Pufendorf zase považoval manželství za první příklad sociality, všechna chování, která tento zásadní element společenského řádu nahlodávají, musí proto podle něj být na základě přirozeného práva zamítnuta. Sex může být tedy provozován pouze v manželství, které je monogamní a celoživotní, výslovně je zmíněn zákaz lesbických aktivit.²⁶ Láska je totiž podle Pufendorfa vášní, kterou musí usměrňovat rozum, projevovat ji tak lze jen objektům, které jsou lásky hodny. Vášně nesmí nikdy stát v cestě povinností či degenerovat v chorobu.²⁷

Ještě raději měl však král antickou filosofii. Navazoval nejen na Platóna, jehož vidění Eróta v *Symposionu* bylo často diskutováno v jeho *cercle intime* u stolu v Sanssouci,²⁸ ale též na helénistickou filosofii, z níž měl ve zvláštní oblibě stoicismus. Z identifikovatelných literárních zdrojů jeho díla lze zmínit *Hovory k sobě* Marka Aurelia, Ciceronovy *Tuskulské hovory* či Senekovy *Dopisy Lucilioví*. V oblasti pohlavních vášní se však neodvolával ani na ně, ani na Platóna, ale spíše na Marka Porcia Catona (Catona staršího), který většine osvícenců často splyval s Catonem mladším.²⁹ Catonovo pobídnutí senátorského syna k návštěvám prostitutek se dochovalo v Horatiových *Satirách*. Cato zde mladíka povzbudil slovy: „Dobře děláš, neboť když v žilách naběhne hanebný chtíč, je lépe, aby mladí muži raději sestoupili sem, než aby si zahrávali s cizími ženami.“³⁰ Jde o povzbuzení k hygienickému sexu, provozovanému v zařízení, do něhož se sice sestupuje (je tedy společensky podřadné), avšak které je k uspokojení nízké (hanebné) pohlavní vášně přímo určené.

I když ke svým současníkům byl Fridrich II. Veliký kritický, do dobové diskuse vyvolané jejich díly se zapojil. V první polovině své vlády obdivoval racionalistickou filosofii Christiana Wolffa, který mu věnoval svůj spis *Jus na-*

25 Viz Sreedhar, S., *Hobbes on Sexual Morality*. *Hobbes Studies*, 33, 2020, No. 1, s. 54–83. Více k vášním u Hobbese viz např. Bobier, C., *Rethinking Thomas Hobbes on the Passions*. *Pacific Philosophical Quarterly*, 101, 2020, No. 4, s. 582–602; či též Boucher, J., *The Erotic Political Philosophy of Thomas Hobbes*. *Canadian Journal of Political Science*, 49, 2016, No. 1, s. 89–105.

26 Pufendorf, S., *De iure naturae et gentium libri octo* (1632–1694). Translation of the text by C. H. and W. A. Oldfather, with a translation of the introduction of W. Simons. Oxford, The Clarendon Press 1934, s. 842.

27 Haara, H., *Pufendorf on Passions and Sociability*. *Journal of the History of Ideas*, 77, 2016, No. 3, s. 423–444. Více k Pufendorfově filosofii vášní viz Haara, H., *Pufendorf's Theory of Sociability: Passions, Habits and Social Order*. Cham, Springer 2018; či Palladini, F., *Pufendorf Disciple of Hobbes: The Nature of Man and the State of Nature: The Doctrine of Socialitas*. *History of European Ideas*, 34, 2008, No. 1, s. 26–60. K Pufendorfově vizi lidské přirozenosti jako morální entity, do níž člověk nemá plný vhléd, viz Hunter, I., *The Invention of Human Nature: The Intention and Reception of Pufendorf's Entia Moralia Doctrine*. *History of European Ideas*, 45, 2019, No. 7, s. 933–952.

28 Banning, T., *Frederick the Great. King of Prussia*, c.d., s. 444–446.

29 K tomu viz Sellars, J. (ed.), *The Routledge Handbook of the Stoic Tradition*. London, Taylor & Francis Group 2016, s. 243–248.

30 Quintus Horatius Flaccus, *Satiry*. Přel O. Jiráni. Praha, Alois Srdce 1929, s. 9.

turæ methodo scientifica pertractum (1742), v němž vyložil společnost jako sdružení, jehož cílem je prospěch všech.³¹ Výrazně jej ovlivnily také Rousseauovy práce. Co se filosofie vášní týče, v *Rozpravě o původu nerovnosti mezi lidmi* Rousseau označil morálku lásky za umělý konstrukt sloužící ženám k ovládnutí mužů. Jeho ušlechtilý divoch totiž své pohlavní pudy uspokojoval bez obrazotvornosti, kdykoliv a v takové podobě, v jaké přišly.³² Stejně tak v *Nové Heloise* Rousseauova Julie tvrdí, že celibát může vést jen ke společenským bouřím, neboť člověka uvrhuje do podlidského stavu,³³ pohlavní touhy by totiž optimálně měly být uspokojovány zcela volně. Rousseau také přichází s idejí komplementarity pohlaví (vztah obou je podle jeho názoru přirozeně nerovný), v debatě o rovnosti pohlaví však začíná cesta k pozdější emancipaci žen.³⁴ Fridrich pracoval s Rousseauovým termínem *amour-propre*,³⁵ i když jeho význam posunul. Rousseau odlišil *amour de soi*, lásku k sobě samému, od *amour-propre*, která vzniká jen ve společnosti a je touhou po uznání druhých. Jde tudíž o lásku, která se vztahuje k názoru ostatních na mne, pramení z ní to nejlepší i nejhorší mezi lidmi, ctnosti i nectnosti, z ní se rodí věda, dobyvatelé či filosofové, ale i nenávistné vášně,³⁶ jí vděčíme „za mnoho špatných a za málo dobrých věcí“.³⁷

Nejvýraznější myšlenková spolupráce však Fridricha pojila s Voltairem. Ten ve svém „Pojednání o metafyzice“ ctnost chápal jako „ustálený zvyk dělat to, co se lidem líbí“³⁸ zatímco neřest definoval jako její opak. Ctnosti i neřesti Voltaire považoval za místně proměnlivé; existují podle něj sice takové, na nichž se shodnou všichni lidé, cizoložství a homosexualita však do nich

31 Podrobněji viz Röd, W., *Novověká filosofie*. Díl II: Od Newtona po Rousseaua, c.d., s. 323.

32 Rousseau, J.-J., *Rozpravy*. Přel. E. Blažková – V. Zamarovský. Praha, Svoboda 1978, s. 81–84.

33 Rousseau, J.-J., Julie, ou la nouvelle Héloïse. In: *týž, Oeuvres Complètes*. Édité par B. Gagnebin – M. Raymond. Vol. 2. Paris, Bibliothèque de la Pléiade 1959, s. 668. Český překlad: *Julie, neboli, Nová Heloisa*. Přel. A. Tvrdek. Praha, Josef Pelc 1912. Stránkový odkaz na tento překlad zde neuvádím, neboť mi není dostupný.

34 Im Hof, U., *Evropa a osvícenství*. Přel. A. Kusák. Praha, Nakladatelství Lidových novin 2001, s. 205–210.

35 Tento termín je však mnohem starší, Rousseau nebyl první, kdo ho užíval. K jeho historii v předchozích filosofických systémech viz např. McLendon, M. L., *The Psychology of Inequality: Rousseau's Amour-Propre*. Philadelphia, University of Pennsylvania Press 2018. K podrobnějšímu rozboru, na nějž zde není místo, viz Neuhaus, F., *Rousseau's Theodicy of Self-love: Evil, Rationality, and the Drive for Recognition*. Oxford, Oxford University Press 2008; či též Dent, N. J. H. – O'Hagan, T., Rousseau on Amour-Propre. *Proceedings of the Aristotelian Society*, 72, 1998, s. 57–75. Zajímavá je též analýza Rousseaua jako prvního filosofa intersubjektivit: Sobotka, M., Jean-Jacques Rousseau: od „Rozpravy o původu nerovnosti“ ke „Společenské smlouvě“. *Filosofický časopis*, 59, 2011, č. 6, s. 803–836.

36 Rousseau, J.-J., *Emil čili O výchování*. Olomouc, R. Promberger 1926, s. 249.

37 Rousseau, J.-J., *Rozpravy*. Přel. E. Blažková – V. Zamarovský. Praha, Svoboda 1978, s. 115.

38 Voltaire, F. M., *Pojednání o metafyzice*. In: *týž, Výbor z díla*. Přel. H. Horská. Praha, Svoboda 1978, s. 213.

nespadají.³⁹ O sexualitě, tedy o lásce, Voltaire dále napsal, že se mísí s ostatními city, a zvláště ji utužuje samolibost. Oproti sexu zvířat je sex lidí ozvláštěněn rozkoší prožívanou v celém těle, za což ale lidé platí daň zvířatům prý neznámou: ohrožují je pohlavní choroby.⁴⁰

Osvícenství ovšem nabídlo i jiné pohledy. Julien Offray de la Mettrie⁴¹ přišel s představou člověka jako dobře seřízeného stroje, v němž orgasmus (mysleno mužský, mluví se totiž o výstřiku kapky semene) vyvolává božské rozkoše, jež nově vzniklý člověk-stroj prožije za čas též.⁴² Ve vesmíru existuje podle tohoto pohledu jediná substance, a sice materiální. Duše je hlavní pružinou stroje, avšak není nehmotná, není proto rozpor mezi věcí myslící a věcí rozlehlou, jak se domníval Descartes. Snad ještě extrémnější byl pohled na člověka a jeho sexualitu v *D'Alembertově snu (Le Rêve de d'Alembert)*, který Denis Diderot, napsal již v roce 1769, ale publikován byl teprve v roce 1782. Diderot se v něm vymezil proti pohlavní čistotě, kterou považovat za hřích proti přírodě, a vyjádřil se ve prospěch všech aktivit, které přinášejí potěšení. Důležité není, zda se jedná o aktivity solitérní (masturbace), s osobou stejného pohlaví (homosexuální styky) či jiného (heterosexuální styky).⁴³ I když ale Diderotův zajímavý spisek vyjadřuje dobové myšlenkové milieu, Fridrich jej pravděpodobně neznal, zcela jistě nebyl v jeho osobní knihovně.⁴⁴ Diderot byl ostatně příliš pokrokový i pro své současníky.⁴⁵

Pohlavní vášně ve filosofických pracích Fridricha II. Velikého

Jak již bylo řečeno, v díle Fridricha II. Velikého se nenachází žádný filosofický spis věnovaný přímo pohlavním vášním či lásce. Na některých místech se tato témata přesto objevují. Vášně považoval Fridrich obecně za problematické, vymknou-li se kontrole. Již v „Antimachiavellu“ v roce 1740 píše, že ani „povodně pustošící krajiny, blesky ničící města, či morové rány vyliďňující provincie nejsou pro svět tak osudné jako nebezpečná morálka a uvolněné vášně králů“.⁴⁶ Proto také v „Dialogu o morálce určeném potřebám mladé

39 Tamtéž, s. 214.

40 Voltaire, *Filosofický slovník čili rozum podle abecedy*, c.d., s. 134.

41 On sám v králově okolí zakotvil a Fridrich o něm údajně tvrdil, že to byl „veselý ďábel, dobrý lékař a velmi špatný spisovatel“. Stellner, F., *Fridrich Veliký. Cesta Pruska k velmocenskému postavení*, c.d., s. 263.

42 Mettrie de la, J. O., *Člověk stroj*. In: Halada, J., *Osvícenství – věk rozumu*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1984, s. 259–264.

43 Diderot, D., *Pokračování rozhovoru*. In: *tyž, Výbor z díla*. Přel. J. Binder – J. Veselý. Praha, Svoboda 1990, s. 180–185.

44 Blanning, T., *Frederick the Great. King of Prussia*, c.d., s. 358.

45 Röd, W., *Novověká filosofie*. Díl II: Od Newtona po Rousseaua, c.d., s. 251.

46 Fridrich II. Veliký, *Antimachiavell, neboli, vyvrácení Machiavelliho Vladaře*, c.d., s. 70; také *Ceuvres de Frédéric le Grand*, c.d., vol. 8, s. 68.

šlechty“ z roku 1770 mu stojí pohlavní touhy za pozornost jako něco, co může ohrozit mladého muže. V dialogu, sepsaném pro berlínský kadetní sbor, jenž sestával převážně ze synů junkerských rodin, vysvětluje Fridrich formou „otázka – odpověď“ ctnosti, které by mladý šlechtic měl znát a respektovat. Ctností je zde přítom míněno takové rozpoložení mysli, které nás vede v zájmu vlastního prospěchu k plnění společenských povinností.

Těchto ctností Fridrich vyjmenovává osm, v základu všech přítom stojí zlaté pravidlo:⁴⁷ 1) Nezabavovat nikoho majetku; 2) Nezesvěcovat cizí lože; 3) Zachovávat svou víru a přísahu; 4) Nikoho nepomlouvat; 5) Nebrat nikomu život; 6) Být vděčný svým dobrodincům; 7) Nerušit klid druhých; 8) Nedomítnout pomoc, jsem-li o ni požádán.⁴⁸ Kromě zlatého pravidla nás však k dodržování těchto pravidel nutí také zákony, jejichž porušení nezůstane skryto minimálně mně samému, a snaha uchránit svou dobrou pověst – jíž však není míněn názor druhých, ale uspokojení, které cítím, když sám sebe považuji za dobrého a rozumného člověka. Úsilí o zachování dobré pověsti nám umožňuje, abychom se povznesli nad lidské slabosti. V konfliktu s odhodláním plnit své povinnosti a být poslušný zákonů se však ocitají právě vášně. Ty je nutné potlačit, vedou totiž k neřesti, která je odpuzující sama o sobě; navíc ti, kdo zákon přestoupí – zločinci, nejsou šťastní, protože je trápí výčitky svědomí a strach z odhalení.

Jak vyplývá z druhé zásady, kterou Fridrich uvádí v „Dialogu o morálce“, sexualita se pro mladé kadety stává problematickou tehdy, narušuje-li cizí lože, je-li tedy jejím objektem vdaná či zadaná žena. V této souvislosti Fridrich podrobněji rozvádí již výše zmíněné Horatiovo zaznamenání názorů Catona staršího. Jelikož sex se zadanou ženou škodí podváděnému manželovi a způsobuje mu bolest, jde o činnost nemorální; sám svůdce této ženy by podobnou bolest prožít nechtěl. Žena, která podvádí manžela, je zde přítom líčena jako svůdnice, je to ona, kdo si mladíka podmaňuje, zraňuje ho a očarovává – manžel proto své ženě nemůže věřit.⁴⁹ Věřit jí pochopitelně nemůže ani mladík, neboť vdanou ženu nemůže získat natrvalo. Cílem obou milenců

47 Zlaté pravidlo je však shledáno příliš vágním, proto jej Fridrich dále rozvádí: „Říkáte, že nesmíte druhým dělat to, co byste nechtěli, aby bylo děláno vám (...). Budu muset projít vše, co mě rozesmůtňuje, a vše, co je mi příjemné.“ Frédéric le Grand, *Dialogue de Morale a l'usage de la jeune noblesse*. In: *Œuvres de Frédéric le Grand*, c.d., vol. 9, s. 124.

48 Tamtéž, s. 120–121.

49 Kulturní milieu 18. století ostatně podle Morusových *Světových dějin sexuality* ženy zobrazovalo v nejvyšším možném ponížení, jako nositelky falešné morálky, falešné skromnosti, nevychovanosti a nepřirozenosti. Viz Morus (Richard Lewinsohn), *Světové dějiny sexuality*. Přel. J. Stach, verše z latiny přel. I. Bureš, z řečtiny a němčiny R. Mertlík. Praha, Horizont 1969, díl II, s. 51. Byla to navíc i doba velkých románů, v nichž se žena objevuje jednou jako padlá kráška (*Manon Lescaut* Abbého Prévosta vydaná r. 1731), jednou jako žena padající do osidel sexuality (Richardsonova *Clarissa* vydaná r. 1748).

je jen ukojení pohlavní žádosti, což je také důvod, proč takový sex Fridrich zmiňuje jako nebezpečný.⁵⁰ Drakonické tresty za cizoložství sice Fridrich nepodporoval – přisuzoval je spíš italské žárlivosti než německé trpělivosti⁵¹ –, přesto za nevinnější možnost pro mladíky považoval svádění nezadaných dívek. To však zase předpokládá nepoctivost a křivou přísahu, neboť počestná žena by k sexu s mužem nikdy nesvolila bez slibu manželství – ztratila by totiž zároveň s panenstvím i možnost uzavření dobrého sňatku, a tím i hmotného zabezpečení.⁵² Nedodržení slibu porušuje zlaté pravidlo, neboť každý chce, aby sliby, které mu byly dány, byly dodrženy.

Catonem doporučovaná návštěva prostitutek se tak zdá být k utišení pohlavní vášně nejjednodušším prostředkem, neboť neruší domácí štěstí jiné rodiny ani mladíky nenutí ke křivé přísaze. Fridrich se zde na Catona přímo odvolává, sám však toto řešení zavrhuje.⁵³ Nikoli ovšem kvůli nízkosti institucionálně uspokojených tužeb; jeho námitka proti tomuto způsobu praktikování sexu je zcela jiná. Návštěva bordelu totiž mladého kadeta ohrožuje nemocmi, jimiž se tam lze nakazit, má si ji tedy odepřít proto, že jeho smyslnost stojí v protikladu k jeho sebezáchově. Fridrich oba tyto zájmy považuje za minimálně stejně silné, žádný z nich tedy nemá dost síly na to, aby zvítězil. Pohlavní choroby, ohavnost křivé přísahy či bolest způsobená manželovi nevěrné ženy mají tudíž být brzdou snah o ukojení pohlavních vášní mladého muže.

Stojí za pozornost, že ve Fridrichově spisku není žádná pozornost věnována těm možnostem uspokojení vášní, které armáda přímo nabízí. Homosociální prostředí může přitom podporovat situační homosexualitu, o které si Fridrichův korespondenční přítel Voltaire myslel, že ji vykazují především „mladí samci našeho rodu vychovávaní pohromadě“.⁵⁴ Stejně tak není jako možnost zmíněna onanie, která se ještě v sedmnáctém století mohla jevit jako jednoduché uspokojení tělesné touhy (pokud byla prováděna v soukromí), nicméně ve století osmnáctém se již pojila s hanbou.⁵⁵

50 Frédéric le Grand, *Dialogue de Morale a l'usage de la jeune noblesse*, c.d., s. 125.

51 Fridrich II. Veliký, Antimachiavelli, neboli, vyvrácení Machiavelliho Vladaře, c.d., s. 96–97; také *Œuvres de Frédéric le Grand*, c.d., vol. 8, s. 94.

52 Po celé 18. a ještě i v 19. století platilo, že „pocitvost byla základním kapitálem, nezbytnou podmínkou provdatelnosti“ (Lenderová, M. – Tinková, D. – Hanulík, V., *Tělo mezi medicínou a disciplínou. Proměny lékařského obrazu a ideálu lidského těla a tělesnosti v dlouhém 19. století*. Praha, Nakladatelství Lidových novin 2014, s. 258). Pochopitelně se tak vždy nedělo, dokladem je studie sexuality českého venkova 18. století – viz Čechura, J., *Sex v době temna. Sexuální život na českém jihu v prvním století Schwarzenberků (1660–1770)*. Praha, Rybka Publishers 2015, s. 208–214; s. 215–236.

53 Frédéric le Grand, *Dialogue de Morale a l'usage de la jeune noblesse*, c.d., s. 125.

54 Voltaire, *Filosofický slovník čili rozum podle abecedy*, c.d., s. 135.

55 Hanba souvisela s vydáním nechvalně proslaveného pamfletu: *Onania; or, the Heinous Sin of Self-pollution (1730)*. Viz Benjamin, B. R., *Sex, Drugs and Rock'n'Roll in the Dutch Golden Age*. Amsterdam, Amsterdam University Press 2017, s. 107.

Jak vyplývá z předchozího, principem, na němž úvaha stojí, není jen rozum kontemplující zlaté pravidlo. V „Dopise o vzdělání“ ostatně Fridrich sám tvrdí, že v mládí jsou vášně nejsilnější a rozum nad nimi vždy nepřevládne.⁵⁶ Nejde zde o to, že rozum, nahlížející bolest manžela či nebezpečí vlastní nemoci, převládne nad silným pohlavním pudem. To, co nad ním podle Fridricha II. Velikého nakonec převládne, je totiž sebeláska (*amour-propre*). Tu „filosof ze Sanssouci“ pojednal ve stejném roce (1770) v jiné práci nazvané „Esej o sebelásce jako morálním principu“.⁵⁷ Na rozdíl od Rousseaua však Fridrich *amour-propre* nechápe jako touhu po uznání a dominanci, snaží se jí vidět a využít mnohem pragmatičtěji.

Sebelásku⁵⁸ Fridrich označuje za skrytý princip všech lidských činů, který by ruce obratného filosofa mohly vhodně nasměrovat. Je podle něj nutné nahlédnout její povahu, nabývá totiž šesti hlavních podob: 1) touhy po sebezáchově, 2) touhy být šťastný, 3) strachu z viny a hanby, 4) touhy po slávě, 5) touhy po všem výhodném a 6) hrůzy ze všeho, co sebezáchově škodí.⁵⁹ Ve všech těchto podobách je sebeláska skrytým motivem libovolného lidského jednání, stačí na ni jen upřít pozornost a člověk bude zákonitě kráčet ke ctnosti. V podobě touhy po slávě je sebeláska podle Fridricha motivem mnoha nesobeckých činů: „Kolik ctnostných rysů, kolik slavných činů je vskutku způsobeno pouze pudem sebelásky! Skrytým a téměř nepostřehnutelným citem lidé vše obracejí k sobě samým, staví se do středu, v němž končí všechny obvodové linie. Ať konají cokoli dobrého, sami jsou skrytým předmětem (...). Stačí jim tedy předložit pravá dobra, uvědomit si jejich hodnotu a umět zacházet s jejich vášněmi tak, že se jedny sklony postaví proti druhým tak, aby se jich využilo ve prospěch právě ctnosti.“⁶⁰

Ctnost je přitom předpokladem dobra v životě každého člověka, bez ctnosti a dobrých mravů nemůže existovat společnost. Každý člověk dobro hledá v podobě štěstí, které ale není obsaženo ve vnějších předmětech, lze jej najít pouze v sobě samém. Štěstí je klid duše, nenarušený vášněmi. Vášně jsou však

56 Frédéric le Grand, *Lettre sur l'éducation*. In: *Œuvres de Frédéric le Grand*, c.d., vol. 9, s. 139.

57 O tomto Fridrichově eseji vznikla řada prací. Viz např. Hilliard, K., *Neology vs. Radical Enlightenment: Gotthilf Samuel Steinbart, Jakob Mauvillon, and Frederick the Great's Essai sur l'Amour-propre envisagé comme Principe de Morale (1770)*. *Publications of the English Goethe Society*, 90, 2021, No. 2, s. 91–166; dále pak: Lifschitz, A., *Adrastus versus Diogenes: Frederick the Great and Jean-Jacques Rousseau on Self-Love*. In: týž (ed.), *Engaging with Rousseau: Reaction and Interpretation from the Eighteenth Century to the Present*. Cambridge, Cambridge University Press 2016, s. 17–32.

58 Termínem *amour-propre* Fridrich neoznačoval mrzké zájmy „un intérêt sordide“, za něž v „Rozpravě o nevinosti chyb myslí“ odsuzoval většinu lidstva. Viz Frédéric le Grand *Dissertation sur l'innocence des erreurs de l'esprit*. In: *Œuvres de Frédéric le Grand*, c.d., vol. 8, s. 43.

59 Frédéric le Grand, *Essai sur l'amour-propre envisagé comme principe de morale*. In: *Œuvres de Frédéric le Grand*, c.d., vol. 9, s. 110.

60 Tamtéž, s. 111.

mimo jiné i pohlavní a člověk se nemůže těšit ze štěstí, když jeho vzbuřené vášně bojují s rozumem. Žádná vášně podle „Eseje o sebelásce jako morálním principu“ navíc nemůže zůstat bez trestu, každá si totiž trest nese v sobě, je s ní nedílně spjat. Fridrich tu má nepochybně na mysli vášně pohlavní, neboť tvrdí, že trestem je „tu zkáza zdraví, tam obnovená starost a obava“.⁶¹ Obdobně se tu opakují i myšlenky z „Dialogu o morálce určeném potřebám mladé šlechty“, když Fridrich píše, že: „Něžný milenec se stává hříčkou žen, které jej podvádí, nestálý milenec svádí jen proto, že je křivopřísežník, a zhýralec ztrácí zdraví tím, že si krátí dny.“⁶² Pohlavní vášně tedy vede ke třem trestům, které jsou v ní podle Fridricha již od počátku obsaženy: bolest nevěry, křivá přísaha a pohlavní nemoci.

V „Eseji o sebelásce jako morálním principu“ je znatelný nejen vliv Rousseauův,⁶³ ale i Voltairův, i když Fridrichovo chápání *amour-propre* se od Voltairova liší.⁶⁴ Voltairovi ostatně Fridrich v dopise svěřil, že jeho hlavními zdroji byla Helvétiova práce „O duchu“ („De l'esprit“)⁶⁵ a d'Alembertovy *Eseje*.⁶⁶ *Sebeláska podle Fridricha může vést k pochopení, že zájmy ostatních jsou zájmy mne samého, přispívá tak k obecnému dobru, namísto toho, aby mu škodila. V tom se však Fridrich zcela rozchází s představou amour-propre jako touhy po uznání, kterou Rousseau vyložil v „Rozpravě o původu nerovnosti“.*⁶⁷ Fridrich sám ji dovedl až k jistému druhu stoické *oikeiosis*,⁶⁸ vášně v jeho podání tudíž degraduje k potěšení z odepření si slasti. To ale nemusí být bolestné. Osmnácté století totiž obecně přechází k představě lásky, jako *amour rationalis*,⁶⁹ tedy lásky založené na rozumu, v níž jsou vášně zbaveny idealizace a náboženského rozměru.

Jak vidno, Fridrichova etika sexuality zatím není nijak překvapivá. K sexu nemá docházet s vdanou ženou, se svobodnou dívkou ani s prostitutkou. Jako

61 Tamtéž, s. 107.

62 Tamtéž, s. 108.

63 Více k Rousseauovu vlivu viz Lifschitz, A., *Adrastus versus Diogenes: Frederick the Great and Jean-Jacques Rousseau on Self-Love*, c.d., s. 17–32.

64 „Samolibost jest nástrojem našeho zachování, podobá se ústrojí zachovávacímu lidské pokolení, jest nutná, je nám drahá, působí nám rozkoš a musíme ji ukrývat.“ Voltaire, *Filosofický slovník čili rozum podle abecedy*, c.d., s. 223.

65 Helvétiova myšlenka, že jenom vášně mohou udržet vášně na uzdě, je ve Fridrichově „Eseji o sebelásce jako morálním principu“ zřetelně rozpoznatelná. Srov. Helvétius, C. A., *Œuvres Complètes*. Tome I. de L'Esprit. Texte édité, présenté et annoté. Stenger, G. (ed.) Paris, Honoré Champion 2021, s. 52–70.

66 „Cet opusculé, comme le Roi le dit dans sa lettre à Voltaire, du 17 février 1770, roule sur des idées dont on trouve le germe dans l'Esprit d'Helvétius et dans les Essais de d'Alembert.“ Preuß. J. D. E., *Avertissement de l'Éditeur*. In: *Œuvres de Frédéric le Grand*, c.d., vol. 9, s. vii.

67 Rousseau, J.-J., *Rozprava o původu nerovnosti*. In: *týž, Rozpravy*, c.d., s. 146–147.

68 Lifschitz, A., *Introduction*, c.d., s. xxiv.

69 Luhman, N., *Love as Passion. The Codification of Intimacy*. Cambridge, Harvard University Press 1986, s. 113.

jediná možnost zbývá manželství. To Fridrich považoval za legitimní prostor k naplňování pohlavních vášní. V „Dopise o vzdělání“ však varoval před manželstvími z rozumu, která spojí pouty lidí, jež k sobě vůbec nepatří.⁷⁰ Manželství má sice vyjít především z úvahy rodičů, nicméně uzavřeno má být až po poradě s dětmi, které do něj mají vstoupit. U žen by se pak nemělo podporovat plané šlechtění tělesné krásy, protože krásy myslí mají mít přednost před šarmem.⁷¹ To vcelku koresponduje s Foucaultovým viděním 18. století jako soustředěným na matřimoniální poměry, ale lhostejným k otázce sexuality dětí a nejistým v otázce statusu sodomie.⁷² Odpovídá to i Luhmannově charakteristice manželství jako prostoru určeného hlavně pro přátelství a rozmnožování.⁷³ Avšak Luhmann zároveň tvrdil, že osmnácté století našlo prostor pro vášně především mimo manželství,⁷⁴ zatímco u Fridricha se tomu tak až dosud nezdá. Podívejme se však nyní, jak viděl Fridrich lásku ve své poezii, která je tematicky volněji zaměřená a mnohem méně explicitní, zato k námi zkoumanému tématu mnohem sdílnější. Ódy a veršované epištoly byly navíc oblíbenou formou sebevyjádření „krále filosofa“.⁷⁵

Pohlavní vášně ve Fridrichově poetickém díle

Již ve vydání *Œuvres du Philosophe de Sans-Souci* z roku 1750 se objevila „Epištola XVII. O umírněnosti v lásce“, věnovaná rytíři de Chasot, generálporučíkovi v Lübecku, který byl královým přítelem.⁷⁶ Fridrich ji napsal v roce 1749 v Postupimi ve verších a určena byla pro toho času zamilovaného rytíře. Cílem této skladby není zamilovaného od lásky odradit, ale varovat jej před tím, jak může ublížit. Láska totiž podle Fridricha zbavuje rozumu, svazuje člověku ruce sexem, který je na jedné straně plný lákadel, na druhé straně však též zloby. Pohlavní vášně jsou přisouzeny především mládí, ve stáří před nimi člověka chrání jednak mnohem vyvinutější rozum, jednak ale i ostudná impotence.⁷⁷

Fridrichův již výše zmíněný názor na etiku pohlavních vášní se objevuje i zde. Nejprve je zmíněn podváděný manžel a jeho bolest, následně mladá dívka zneužitá pod vlivem planého slibu manželství, a nakonec koketa, kte-

70 Frédéric le Grand, *Lettre sur l'éducation*, c.d., s. 146.

71 Tamtéž, s. 145.

72 Foucault, M., *Dějiny sexuality*. Díl I: Vůle k vědění, c.d., s. 46–47.

73 Luhman, N., *Love as Passion. The Codification of Intimacy*, c.d., s. 117–118.

74 Tamtéž, s. 119.

75 Lifschitz, A., *Introduction*, c.d., s. xvii.

76 Frédéric le Grand, *Épître XVII. A Chasot. Sur la modération dans l'amour*. In: *Œuvres de Frédéric le Grand*, c.d., vol. 10, s. s. 217–225.

77 Frédéric le Grand, *Épître XVII. A Chasot. Sur la modération dans l'amour*, c.d., s. 219 („*Vos feux se sont éteints, un dieu vous a quitté, / La honte est le seul prix de la témérité*“).

rá mladíka svede. Dále ale Fridrich pokračuje již v jiném duchu. Manželství není doporučeno, je naopak viděno jako důsledek „hluboce zakořeněné chuti na sex“⁷⁸ a to důsledek nepřilíši žádoucí, jelikož člověka spoutává řetězy. Nebezpečnou pastí lásky totiž je, že se při ní šílenství odívá šatem rozumu: galantní muž je při ní veden pocitem, že to, co dělá, je veskrze rozumné, ačkoliv se za fasádou rozumu skrývá nerozumná pohlavní vášeň. Láska (zde je zjevně myšlen sex) je tak v začátcích sladká a plná půvabů, na svém vrcholu se však stává chtivou všeho, chce opanovat druhou bytost, zmocnit se jí, aby vše následně skončilo lítostí, zlobou a odporem.⁷⁹ Na druhé straně však Fridrich rytíře de Chasot nechce hnát do celibátu, který považuje za pobuřující a odporující přírodě, vyzývá jej jen k umírněnosti podložené rozumem. Láska proto nesmí být jako oheň, musí být mírná. Má propůjčit jen pár slastných chvil po práci a únavě a platí, že při uctívání Venuše máme myslet na Minervu, čili že s láskou se má pojít rozum, nikoliv bezbřehé šílenství pudů.

V této veršované skladbě stojí za povšimnutí především příkrý rozdíl mezi vnímáním vzrušení a lásky před jejím naplněním a po něm. Tam, kde se nás v počátcích zmocňuje sladké vzrušení, na vrcholu stojíme chtiví, abychom ale následně upadli do znechucení a lítosti nad tím, co se v předchozích chvílích stalo. Po sexuálním aktu se zdá, že sami na sebe nahlížíme jako na cizí, zatímco před ním svou vášní přímo jsme. Právě fakt, že se přechodně stáváme něčím, co si nás přivlastňuje a zbavuje objektivitu, je patrně důvodem postkoitálního smutku.⁸⁰ Zdánlivým řešením by bylo nedat se přivlastnit – bez ohledu na to, jak těžké je vášně tlumit –, ale nepropadnout vášním lásky je podle Fridrichova názoru stejně málo žádoucí jako jim propadnout.

V „Epištole XIV“, věnované Ernstu Maximilienovi Sweetsovi, která byla publikována pod názvem „O rozkoši“ („Sur les plaisirs“), pak Fridrich o pohledu nezamilovaného (tedy uspokojeného) na zamilované (ještě či stále pohlavně toužící) píše znovu.⁸¹ Skladba začíná odsouzením mladých bláznů, jejichž rozkoš je rychlá a již po patnácti minutách je znechutí. Fridrich pokládá otázku, jaký zvláštní oheň je láska, když naše vlastní vášně roznítí, ale k rozkoším druhých nás nechává zcela chladnými.⁸² Za morální zde považuje, aby se i reptavě a kritické stáří snažilo tolerovat pocity druhých, které dříve nacházelo u sebe, v přeneseném smyslu pak vznáší požadavek, aby i nezami-

78 Tamtéž, s. 220.

79 Tamtéž, s. 222.

80 Obdobně Niklas Luhmann popisuje formu pohlavního styku takto: kontakt – předehra – vyvrcholení – nezájem a potřeba oddělení (Luhmann, N., *Love as Passion. The Codification of Intimacy*, c.d., s. 112).

81 Frédéric le Grand, Épitre XIV. A Sweetts. Sur les plaisirs. In: *Œuvres de Frédéric le Grand*, c.d., vol. 10, s. 194–201.

82 „*Quel feu n'anime point toutes nos actions / Lorsqu'on nous voit servir nos propres passions! / Mais nous sommes glacés pour les plaisirs des autres.*“ Tamtéž, s. 196.

lovaný chápal oheň vášní zamilovaného, či aby postkoitální stav hleděl s pochopením na stav prekoitální. A poté přichází krásné šestiverší:

*„Vždyť zmrzlým srdcím láska šílenstvím je,
láska je ponižuje tím, že opouští je.
Bohům se rouhají, těm, které ctili,
tak bezmocní a bez mírnosti, jak by byli.
Bez vášní sbohem vám, galantní krásy:
Smysly jsou hluché k tomu, co jim uši hlásí.“⁸³*

Na protikladu stárí a vášněmi pohlceného mládí se tu ukazuje stejně strmý rozdíl ve vnímání lásky (či pohlavního vzrušení), jaký lze pozorovat před a po pohlavním ukojení. Srdcím, která nejsou zmítána žárem lásky, se totiž vášně jeví jako šílenství. Avšak nezažívá-li člověk lásku, nemusí to být považováno za vítězství. Může se to naopak stát i ponížením, neboť nezažíváme-li lásku, zbavujeme se citlivosti ke kráse, jež je do značné míry láskou (tedy pohlavními vášněmi) podmíněna. Pohlavní vášně je sobecká, je krásná jen sama sobě čili mezi zamilovanými, viděná zvenčí jinými působí směšně, Fridrich ji dokonce označuje za hru kašparů.⁸⁴

Právě tato směšnost vyvolaná láskou je čímsi, co by nikdy nemělo být viděno v souvislosti s osobami vládců. Jsou totiž vyvolenými a, jak už zde zaznělo v citaci z „Antimachiavellu“, uvolněné vášně králů jsou nebezpečné.⁸⁵ Netykají se totiž jen jich samých, ale zároveň i všech lidí, kterým vládnou. V „Epištole I. Mému pruskému bratrovi“, věnované Augustu Vilémovi (1722–1758),⁸⁶ je tudíž pruský princ vyzýván ke krocení vášní. Tomu, kdo je neudrží pod stoickým (sic!) žezlem, se totiž vášně stanou tyranem, musí se podrobit jejich hanebné moci. Opět není nijak upřednostněn celibát či stoická *apatheia*, člověk bez vášní je totiž podle Fridricha otupělou, imbecilní bytostí, jež je kvůli neexistenci pohlavních vášní zbytečným členem společnosti. Afektivním hnutím myslí se tudíž není dobré vyhýbat, řešením není vášně potlačit či se jich jinak zbavit. Fridrich zde naopak doslova říká: „člověk se může moudře

83 „L'amour aux cœurs glacés paraît une folie, / En les abandonnant, l'amour les humilie, / Ils blasphèment les dieux qu'ils avaient adorés, / Ils ne sont qu'impuissants et non pas modérés. / Sans passions, adieu vos galantes merveilles : / Les sens sont comme sourds au rapport des oreilles.“ Tamtéž, s. 199.

84 Tamtéž, s. 201.

85 Fridrich II. Veliký, Antimachiavell, neboli, vyvrácení Machiavelliho Vladaře, c.d., s. 70; také *Œuvres de Frédéric le Grand*, c.d., vol. 8, s. 68.

86 Frédéric le Grand, Épitre I. A mon frère de Prusse. In: *Œuvres de Frédéric le Grand*, c.d., vol. 10, s. 61–67. Skladbu poslal Fridrich v listopadu 1738 nejprve ke kritice Voltairovi, pro vydání *Œuvres du Philosophe de Sans-Souci* ji pak přepracoval a dokončil až v Postupimi v listopadu 1749.

propůjčit svým choutkám, rozkoš je jemnější, když chutnána je s mírou.⁸⁷ Mezi podlehnutím vášním a jejich odmítnutím vede tedy střední cesta, k níž člověka vede moudrost.

Na rozdíl od svých filosofických pojednání ve veršovaných pracích Fridrich II. Veliký dává sexu jistý průchod. Za nebezpečnou považuje ztrátu pohlavních vášní: zanechala by totiž člověka neúplného, nicméně nevyzývá rovnou k uzavírání manželství jako jedinému etickému prostoru jejich možného naplnění. Zatímco totiž Fridrich filosof psal svůj „Dialog o morálce určený potřebám mladé šlechty“ jako pojednání vedoucí mladé junkery v armádě k poslušnosti, Fridrich básník uvažoval nad tím, jak odlišně se jeví pohlavní touhy před a po sexu, v mládí a stáří, z pohledu toužícího či naopak pasivně přihlížejícího. Není přitom důležité, jak a s kým se pohlavní vášně uspokojují. Zopakován je sice etický náhled na sex s vdanými ženami, klamání svobodných panen a problémový sex s koketami, ve své poezii však Fridrich nepředpokládá, že *amour-propre* v podobě hrůzy ze všeho, co škodí sebezachování, nad pohlavními vášněmi převládne.

Manželství zde zmíněno není. Ve Fridrichově díle je mu však jedna práce přímo věnovaná, je to divadelní hra „Chrám lásky“, hraná na svatbě jeho nejmladšího bratra Augusta Ferdinanda (1730–1813) s Annou Alžbětou Luisou Braniborsko-Schwedtskou (1738–1820) v roce 1755. Hru pro princovu svatbu v berlínském Charlottenburgu zhudebnil do podoby serenády Johan Fridrich Agricola (1720–1774) pod italským názvem *Il tempio d'amore*. Děj je poměrně konvenční, cílem skladby je oslavit manželství. Děje se tak však za poměrně zajímavých okolností. Venuše vzbudí Amora, který – prohlašuje, že zneužívá nejvyšší moc⁸⁸ – postřelí šípem thráckého prince Aminta a zároveň Venušina manžela, boha Vulkána. Objektem jejich společného zájmu se stane Erichthea, princezna z Olynthu. Vyhraje Amintos, jelikož je mladý a krásný, zatímco láska šeredného Vulkána zůstává neuspokojena. Šťastný pár je následně oddán, přičemž vašeň jej podřídí lásce a věrnost jej podřídí Hymenu, tedy manželství.

Hra zdůrazňuje pasivitu ženy, která pouze svolí ke sňatku a vybere si krásnějšího Aminta, nicméně sama Amorovým šípem postřelena není. Ve hře má navíc žena jen velmi málo prostoru k jednání: zatímco Venuše, Apollón, Vzduch a Amintos jednají, Erichthea se projevuje jen minimálně. Vzhledem k účelu, za jakým byla hra sepsána, je zdůrazněno především panenství nevěsty,⁸⁹ která se má stát budoucím štěstím Pruska. Zato její muž Amintos je

87 Tamtéž, s. 66.

88 Frédéric le Grand, *Le temple de l'Amour, représenté pour les noces de Son Altesse Royale Monseigneur le prince Ferdinand*. In: *Œuvres de Frédéric le Grand, c.d.*, vol. 14, s. 446.

89 Tamtéž, s. 458.

vlastně poškozen. Šíp lásky jej uvrhl do otroctví, vzdechy lásky by mu jinak pýcha nikdy nedovolila vypustit z úst. Jeho zamilovanost je způsobena nadlidskou mocí, bohem Amorem, který se sám v této věci hlásí ke šprýmu. Muž se s tímto zásahem shůry musí vyrovnat, což mu umožňuje vidina budoucího sladkého uspokojení vášní. Vulkán, ač bůh, zůstává ve svých touhách nevyšlešen. Za samozřejmé při tom hra považuje, že důvodem je jeho oškřivost.

Vzhledem k okolnostem vzniku hry i k jejímu nepřekvapivému ději zapadá do kontextu ostatního poetického díla Fridricha II. Velikého snad jen tím, že sexualitu i v ní řeší pouze muž, zatímco žena je trpná, muži podřízená, její role spočívá pouze ve výběru ze dvou zamilovaných. Při tom fakt, že si zvolila prince a upřednostnila ho před bohem, má jen potvrzovat velikost muže, jehož si brala princezna Anna Alžběta Luisa Braniborsko-Schwedtská za manžela.

Závěr

Zkoumání etiky pohlavních vášní nedospívá v díle Fridricha II. Velikého k jasnému závěru. Na jedné straně je vyzdvihováno manželství jako jediný prostor umožňující jejich etické uspokojování, na straně druhé však Fridrich uvažuje o jejich naplňování i v případě muže, jenž má do manželství vstoupit teprve v budoucnosti (Fridrichův bratr August Vilém, jemuž byla věnována „Epištola I. Mému pruskému bratrovi“, se s brunšvícko-wolfenbüttelskou princeznou Luisou Amálií oženil teprve v roce 1742, tedy až čtyři roky po sepsání skladby, v níž mu byla navrhována střední cesta mezi vášněmi a celibátem). Jak bylo řečeno již v úvodu této studie, Fridrich II. Veliký nevytvořil žádný etický ani metafyzický systém. Jeho etika sexuality je založena na sebelásce (*amour-propre*), která má toužícího ochránit před sváděním vdané ženy, lhaním svobodné panně a nebezpečím choroby, jíž lze chytit od prostitutky. Na Rousseaua – i přes zdánlivou terminologickou blízkost – Fridrich nenavazoval, nesouhlasil totiž ani s jeho představou ušlechtilého divocha omezeného jhem společnosti, ani s jeho vizí *amour-propre*.

Ve svém básnickém díle si Fridrich navíc všímá i těch vlastností vášní, které k manželství vést nemusí. Je zde především reflektován příkrý rozdíl mezi situací člověka toužícího a uspokojeného a dále člověka mladého, u něhož lze předpokládat, že jej vášně ovládají, a člověka starého, u něhož vášně již vyhasínají, a tudíž nad ním nemají moc. Jedno však není upřednostněno před druhým. Bez vášní je na jedné straně člověk podle Fridricha otupělý a imbecilní, na straně druhé pod jejich žezlem zase zvenčí vypadá jako směšný kašpar, přičemž uvnitř se cítí hanebně a nerozumně. Řešit případný odpor netoužícího k roztouženému a uspokojeného k sobě samému před sexem lze podle Fridrichova názoru tolerancí a uvědoměním si faktu, že pohlavní vášně se ne-

vyhýbají nikomu a Amor svým šípem zraňuje i osoby lásky vysloveně nehodné (např. Vulkána v „Chrámů lásky“), čímž jim způsobuje značné emoční utrpení. Doporučena je proto – s odkazem ke stoicismu – cesta vedoucí středem mezi celibátem a propadnutím vášni. Je to cesta, k níž vede rozum, chápaný Fridrichem v osvícenském smyslu jako hlavní síla člověka.

Etika Fridricha II. Velikého nevěnuje žádnou pozornost objektu pohlavních vášní muže. Žena je zmiňována jen jako předmět mužských tužeb, přičemž je zdůrazněno, že i ona by měla pěstovat spíše rozum než šarm, kterým plete mužům hlavu. Veršované epištoly o lásce a vášních jsou ale ve Fridrichově díle věnovány vždy jen mužům.⁹⁰

Mimo rozsah této studie zůstaly Fridrichovy úvahy o antropologickém dualismu,⁹¹ či jeho vztah k náboženství,⁹² jelikož se v jeho etice sexuality diskuse s dobovým pojetím náboženství prakticky neobjevuje. Doba morálního nihilismu, která měla přijít v románech markýze de Sade, ani rozkvět erotické literatury v době osvícenství⁹³ Fridrichovu filosofii pohlavních vášní již neovlivnily. Stejně jako je v Rousseauově *Nové Heloise* vrcholem erotiky jediný polibek ani ve Fridrichově díle nelze najít žádný text vysloveně erotický.⁹⁴ Filosofické texty osvíceného krále měly ovšem sloužit politice státu, proto v nich nabádání k volné sexualitě hledat nelze. Nezdá se však, že by ji Fridrich chtěl vůbec prosazovat, a to ani v poezii, která byla určena především jeho přátelům.

90 Nebylo to nijak neobvyklé, stejně tak se například František Josef Kinský ve svých vzdělávacích pracích na dámy obracel jen letmo a nijak neodlišoval jejich výchovu od výchovy mužů. Viz Cerman, I., *Šlechtická kultura v 18. století. Filozofové, mystici, politici*. Praha, Nakladatelství Lidových novin, 2011, s. 313.

91 Viz k tomu například „Epištola XX: K mé duši“. Frédéric le Grand, *Épître XX. A mon esprit*. In: *Œuvres de Frédéric le Grand*, c.d., vol. 10, s. 248–258.

92 K tomu viz například Fridrichovu „Ódu na Boží lásku“ (Frédéric le Grand, *Ode sur l'amour de Dieu*. In: *Œuvres de Frédéric le Grand*, c.d., vol. 14, s. 16–19), či také „Verše o existenci boha“, které Fridrich složil několik let před svou smrtí (Frédéric le Grand, *Vers sur l'existence de Dieu*. In: *Œuvres de Frédéric le Grand*, c.d., vol. 14, s. 20–22).

93 Cerman, I., *Šlechtická kultura v 18. století. Filozofové, mystici, politici*, c.d., s. 260.

94 Ani báseň „La Jouissance“ (viz výše pozn. č. 3), která byla označena za skandální, není vysloveně erotická, zmíněn v ní není adresát vášní (muž či žena), jde spíše o poetické vyjádření vrcholné slasti, nikoliv nutně jen sexuální.